

Snaga jevrejske tradicije

Piše: Alma REDŽEPAGIĆ
Foto: Fuad FOČO i Ivan ŠEBALJ

Prohladna decembarska noć. Na nebu iznad Sarajeva pojavile su se, jedna po jedna, tri sjajne zvijezde. Petak je večer. Vrijeme je za najveći jevrejski praznik - Šabat. U Aškenasku sinagogu u Sarajevu, jednu od dviju aktivnih u gradu, već odavno su, kao i svakog petka na šabatnu večer, stigli muški članovi porodica, kako bi se zajedno molili.

Zima je i molitve se ne obavljaju u velikoj sinagogi na prvom spratu, već u maloj prostoriji, koja se tokom zime zagrijava. Bosanskohercegovački Jevreji nemaju rabina. Eliezer Papo zvanično je bh. rabin, ali u svom rodnom gradu Sarajevu je tek dva puta godišnje, za velike praznike - Roš Hašana - jevrejska Nova godina i Pesah. I on je, kao i mnogi drugi mladi ljudi, otišao iz BiH, nadajući se da će u Izraelu pronaći bolju budućnost. Ipak, svaku priliku koristi za dolazak, a Jevrejskoj zajednici u domovini pomaže koliko god je u mogućnosti.

Sigurno mjesto za život svojih porodica Sefardi su u našoj zemlji pronašli prije više od 500 godina. Bježeći pred rimokatoličkom inkvizicijom, španski Jevreji naselili su se na prostorima Otomanskog carstva, u čijem sklopu je tada bila i naša zemlja. Došli su ovdje i donijeli svoju kulturu i običaje te dali poseban pečat bh. multikulturalnosti. Došli i ostali. Kako danas žive Jevreji u BiH, koliko su uspjeli sačuvati tradiciju i običaje, saznali smo zahvaljujući svesrdnoj pomoći "Fabrike duhana Sarajevo"

U njegovom odsustvu svete tekstove za Šabat čita predmolitelj ili hazan David Kamhi. Mala sinagoga ispunjena je do posljednjeg mjesta. Vjernici ulaze u hram i desnom rukom na dovratku dotiču srebrnu kutijicu pa potom usta. U sinagogama, a nekada davno i u svakoj jevrejskoj kući, postojale su ovakve kutijice u kojima se nalaze zapisi pisani rukom pisara svetih i obrednih spisa. To je mezuzah. Na hebrejskom riječ mezuzah znači dovratnik.

Bar micva

Vjernici ulaze i stavljaju kipe - male kape i obredne šalove. Većinom su to stariji ljudi, no ima i mladih, pa čak i dvojica dječaka. Jedan od njih je Ivo Kaunitz, koji je u septembru ove godine prošao obrednu ceremoniju ulaska u svijet odraslih i time stekao pravo da učestvuje u molitvama.

- Bar micva je ceremonija kojom se u svijet odraslih uvode dječaci kada napune 13 godina, a kod djevojčica se taj čin naziva bat micva i obilježava se kada napune 12 godina. Nakon ovog čina svako postaje odgovoran za svoje postupke i djela. Ponosna sam što su moja djeca, sin Ivo i kćerka Hannah, prošli svoje bar micvu i bat micvu i sve su to obavili na najbolji mogući način - kaže Elma Softić-Kaunitz, generalni sekretar Jevrejske opštine u Sarajevu. I ona je, kao i većina današnjih bh. Jevreja, porijeklom iz mješovitog braka. A da li je neko Jevrej, određuje se rođenjem i to po ženskoj liniji.

Porodica je kod Jevreja veoma važna. Od pradavnih vremena postojala je micva poštovanja prema roditeljima, jasno data u Deset Božijih zapovijedi, u kojima stoji: "Poštuj majku i oca". Jevrejske, kao i ostale, porodice u BiH bile su patrijarhalne, ali to nikako ne znači da je žena bila zapostavljena.

- Žene nemaju obavezu da se mole u sinagogi, njihova glavna dužnost je održavanje doma, ali ne u smislu kuhanja i čišćenja kuće. Žene su presudan faktor u prenošenju tradicije i odgoju djece u jevrejskom duhu. Majke su te koje će djecu naučiti koje se pjesme kada pjevaju, koje poslovice se kada govore, ili kako da ženska djeca nauče kuhati košer hranu - posvećenu, čistu hranu - pojašnjava Eli Tauber, PR Jevrejske opštine.

U BiH danas živi gotovo 1.100 Jevreja, od toga 735 u Sarajevu, a ostali su raspoređeni u jevrejske opštine u Mostaru, Banjoj Luci, Doboju, Zenici i Tuzli.

- Život Jevreja isti je kao i ostalih građana BiH u periodu recesije. Zaposlenje je misaona imenica i svi se bore za egzistenciju. Ipak, ono što nas kao nacionalnu manjinu brine jeste činjenica da nemamo aktivno glasačko pravo, odnosno možemo birati, ali nemamo pravo biti birani na izvršne funkcije u vlasti. Smatram da ne bismo trebali biti nacionalna manjina, nego narod. Naravno, ne konstitutivni, ali autohtoni svakako, jer ovdje smo već 500 godina.

● Najbogatiji ljudi

Jevrejska zajednica danas je više tradicionalna nego vjerska, jer nemamo rabina. Naši pokušaji da odškoluemo rabina, nažalost, nisu dali rezultata. Eliezer Papo, naš nerezidentni rabin, odnosno čovjek koji živi u Izraelu, a dolazi samo za vjerske praznike, bio je naš stipendist, a nakon završetka školovanja nije se vratio. Istina, on je vrlo sklon zajednici, ali nije tu, što bi jednoj zajednici odgovaralo i što bi joj kao vjerskoj zajednici dalo puni smisao - pojašnjava Boris Kožemjakinj, predsjednik Jevrejske opštine. Naglašava da je glavni zadatak Opštine da jevrejstvo ostane identitet, prepoznatljiv na ovom prostoru.

Slatko se nasmijao na konstataciju da su Jevreji najbogatiji ljudi na svijetu.

- To je jedna od predrasuda s kojom se živi, a jevrejski lobi i jevrejsko bogatstvo su apsolutna predrasuda. Istina, postoje bogati Jevreji u svijetu, ali kako je jedan Jevrej u BiH ili u bivšoj Jugoslaviji mogao da se obogati. Postoji lobi novca u cijelom svijetu koji je jak, ali ne može se to pripisati Jevrejima.

U toku rata u BiH Jevrejska opština dobijala je humanitarnu pomoć od svih jevrejskih zajednica iz svijeta, a naročito iz Amerike, no, po završetku rata svijet se polako počinje okretati drugim žarištima, gdje je pomoć potrebnija, kao što je Ukrajina, u kojoj živi blizu 50.000 Jevreja. Ipak, određena vrsta pomoći postoji i danas.

Sinagoge u svijetu strogo su čuvane i pod zaštitom policije, no, Sarajevska sinagoga, kao uostalom sve u bh. prijestolnici, otvorena je za sve ljude.

- Vijekovima živimo ovdje. Stopili smo se s okolnim stanovništvom. Kroz svoj rad pokušavamo afirmirati otvorenost ove zajednice i ovdje se jevrejstvo čuva otvorenim vratima. Na našim proslavama, kako svakog petka na šabotnjim večerama, novim godinama, proslavama Pesaha i Hanuke, uvijek je, osim Jevreja, puno i naših komšija - govori Boris.

Narod knjige

Jedna od zapovijesti u Tori, svetoj knjizi Jevreja, jeste da nijedan Jevrej ne smije biti nepismen. O svetim knjigama se vodi posebno računa i one se, nakon što se više ne mogu koristiti zbog starosti, zajedno s molitvenim šalovima, kapama i svetim spisima sahranjuju uz posebne molitve. To je takozvana geniza - sahranjivanje knjiga. Jevreji su poznati i kao narod knjige.

Jevreji su u Bosnu i Hercegovinu došli početkom 16. vijeka. Sefardi koji su došli iz Španije i koji predstavljaju većinu sarajevskog živilja, njegovali su ladino jezik, koji je govoren u porodicama između dva svjetska rata. Od 1945. godine ladino se polako gubi i prihvata se jezik zemlje u kojoj se živi. Ostao je fragmentarno, no, ovih dana na njegovoj rehabilitaciji radi se intenzivno i inicirano je okupljanje Jevreja iz bivšeg Otomanskog carstva koji su govorili ladino.

Jidiš su govorili Jevreji Aškenazi, koji su u BiH došli za vrijeme austrougarske vlasti. To je mješavina hebrejskog i njemačkog jezika. U početku se Sefardi i Aškenazi nisu miješali. Iako je riječ o istoj religijskoj grupi, bilo je nedopustivo da se sklapaju brakovi između Sefarda i Aškenaza.

Inače, brakovi su bili ugovoreni i malo koja djevojka mogla se usprotiviti očevoj volji.

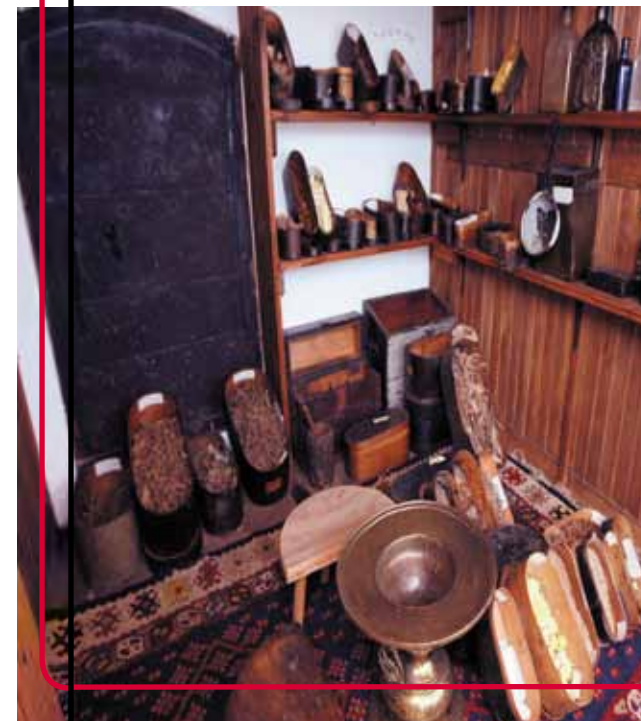
Otac bi samo došao kući i kazao: "Poljubi mi ruku, zaručena si". Tu više nije bilo pogovora. Sve sarajevske porodice poznavale su se međusobno i znalo se da li negdje ima propalica, kockara ili porodičnih bolesti. Potom se gledao karakter porodice, nivo edukacije i finansijski status. Sve je to trebalo da bude u nekom istom nivou.

● Sefardske žene

Danas je u BiH teško pronaći čisto jevrejske porodice. Jedna od sarajevskih Jevrejki, i po ocu i po majci, jeste i Sonja Elazar iz jevrejskog humanitarnog društva "La Benevolencija", koja je i profesorica u nedjeljnoj školi za djecu.

- Pokušavamo djeci ispričati događaje iz jevrejske historije. Puno je tu zanimljivih priča i djeca uživaju u tome. U vrijeme kada sam ja odrastala, religija je bila zabranjena pa se to toliko i nije pazilo. Ipak, majka je mnogo držala do tradicije i znalo se za sve praznike - priča Sonja. Za tipične sefardske žene, kaže da su izgledale poput nje, male s crnom kovrdžavom kosom i širokim bokovima.

- Pošto se nisu mogle dičiti nekom ljepotom tijela, mnogo su polagale na ljepotu stopala, što je bilo jako

"Sarajevska hagada"

Priča o sarajevskoj "Hagadi" zaista je jedinstvena. Knjiga, nastala negdje kod Barcelone otprilike 1350. godine, stigla je u BiH u šesnaestom vijeku, zajedno s Jevrejima Sefardima, prognanim iz Španije. Nakon što je stotinama godina u Sarajevu korištena za praznike, "Hagada" je 1894. godine prodana Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Tokom Drugog svjetskog rata, direktor Muzeja Jozo Petrović i kustos Derviš Korkut spasili su je od Nijemaca, rekavši visokom njemačkom oficiru da je već iznesena iz Muzeja. Jedna od legendi kaže da je tokom Drugog svjetskog rata "Hagada" bila zakopana ispod praga jedne džamije na Bjelašnici.

U ovom ratu profesor Enver Imamović pod kišom granata uspio je iznijeti "Hagadu" i sačuvati je u sefu Narodne banke. Prošle godine izdavačka kuća "Rabic" napravila je prvi reprint čuvene "Sarajevske hagade", koja je zbog svoje ljepote i jedinstvenosti svojevremeno procijenjena na sedam miliona dolara.

izraženo i važno. Cipele su bile jedna od najvažnijih stvari u garderobi. Uz fine cipelice ljeti su nosile pamučne čarape, koje su se kupovale na komad. Na glavi su nosile tukado - kapu koja se prvobitno sastojala iz četiri dijela. Prvi dio je tepeluk, to je mala kapa koja ide na vrh glave. Nosile su se pundže, ta mala kapa koja je bila uglavnom vezena biserima, srmom ili zlatovezom. To je žena dobijala udajom. Do udaje djevojke su nosile plitke fesiće s ve-

likim dukatom. Nosila se i ogrlica od šorvana. Na tukado se stavljala frontera, traka na koju su bili zašiveni dukati. Nekada davno žene su nosile i šal, a udate žene i danas se pokrivaju u sinagogi. Šal se nosio da se ne pokaže kosa i ljepota kose, a to je bila i uspomena na Španiju.

Kada bi postala udovica, skidala bi fronteru, nisku dukata, i to je bio njen penzioni fond. Žene su često znale iskoristiti te dukate i kada mužu

Velika avlija

Muzej Jevreja Bosne i Hercegovine smješten je u prostoru nekadašnjeg Starog hrama. Sagrađen je 1581., kada je rumelijski beglerbeg Sijabuš-paša dao novac da se izgradi jedan veliki stambeni objekt za jevrejsku sirotinju Sarajeva, koji je bio poznat kao Sijavuš-pašina दौरا, ili Velika avlija. Do kraja XVI vijeka u prostoru Velike avlije nastaje prva sinagoga, Stari jevrejski hram. Dokumenti i pokretni predmeti u Muzeju svjedoče o životu, stvaralaštvu i stradanju jevrejskog naroda BiH.

trgovina ne ide dobro, a treba djecu nahraniti, mijenjale ga lažnim.

● Pomoć siromašnim

Uprkos teškim situacijama, Jevreji nikada nisu prosili. Bilo je na Bjelavama siromašnih porodica - limara, postolara, sitnih trgovaca, i nije se uvijek imalo, no žene su bile suviše ponesne da bi pokazale da nemaju.

- Tako je Sara za Šabat, kada prema običaju sve žene spremaju šabatnu večeru, poslala muža da kao nešto kupi, a ona stavila lonac da vri voda, uzela dasku i lupala, da se čini kao da nešto sprema. Nije željela pokazati da nema.

Prosjaka Jevreja nije bilo i stoga što je u njihovoj zajednici jako razvijena institucija pomoći siromašnim. Svojevremeno je svaka imućnija porodica brinula o tri-četiri siromašne familije.

- Obično bi u petak uvečer kućna pomoćnica iz bogate familije donijela ceker i spustila kraj vrata s riječima: "Poslala me gospođa da vidim kako

ste". Niko nije spominjao taj ceker. Uoči Pesaha i Nove godine oblačila su se djeca od glave do pete u nove stvari - govori Sonja.

Interesantan je i običaj prema kojem su za svečanosti u porodici, kao što je rođenje djeteta ili zaruke i vjenčanje, u kuću slavljenika slani najfiniji kolači po djevojci, a umjesto cvijeća novac se uplaćivao u neku od jevrejskih humanitarnih organizacija za školovanje, za stipendiranje, za siromašne udavače, za stare i nemoćne. Ta humanitarna organizacija bi poslala karticu ispisanu krasnopisom s heklanim cvijećem u čošku: "Gospođa je uplatila cvijeće na ime što ste dobili bebu ili se zaručili".

- Većina, 80 posto jevrejske populacije u BiH, ubijena je u Drugom svjetskom ratu, stradala u Holokaustu. Prije Drugog svjetskog rata svaki četvrti Sarajlija bio je Jevrej, sada su to uglavnom stariji ljudi, a tek 20 posto mladih ostalo je da živi u BiH. Ne znamo šta će biti u budućnosti, ali nastojat ćemo da održimo tradiciju Jevreja

u BiH - zaključuje Mario Kabiljo, kustos Muzeja Jevreja BiH.

● Hebrejski jezik

Hebrejski je jezik molitve. Sadašnji jezik u Izraelu je jezik star skoro 70 godina. Nastao je iz molitvenog jezika. Kada je formiran Izrael, 1948. godine, bilo je raznih polemika kojim će se jezikom govoriti. Ljudi su došli iz raznih krajeva svijeta. Tada je obnovljen molitveni hebrejski i njime se govori, zato je to danas vrlo siromašan jezik, ali postoji institut koji nakon određenog vremena pušta u upotrebu nove riječi.

● Najstarije groblje

Jevrejsko groblje "Borak" u Sarajevu datira od početka 16. stoljeća i najveće je jevrejsko groblje, poslije praškog, u Evropi. Značajno je, ne samo po tome što su sahranjeni i neki od prvih rabina, nego i po specifičnom izgledu spomenika, zbog čega se razlikuju od ostalih sefardskih grobalja u Evropi. To su monolitni kameni spomenici, slični našim srednjovjekovnim stećcima, koji podsjećaju na ležećeg lava. Groblje je nacionalni spomenik BiH i predloženo je da bude pod zaštitom UNESCO-a zbog svoje jedinstvenosti. U tom groblju, na padinama Sarajeva, počiva i istaknuti bh. pisac Isak Samokovlija.

Da otkrijemo za Vas neobičnosti i specifičnosti Bosne i Hercegovine, pomogla nam je "Fabrika duhana Sarajevo".